

Beweging en stilstand in Tommy Wieringa se *Joe Speedboot* (2005)

Catrina Aldrich en Dorothea van Zyl

Motion and standing still in Tommy Wieringa's Joe Speedboot (2005)

This article's focus is the multifaceted manner in which Tommy Wieringa presents the opposition between movement and stasis in his award winning Bildungsroman Joe Speedboot (2005). An exploration of the simulated reality in which Wieringa situates his characters indicates that Lomark, the parochial town depicted in Joe Speedboot, is sketched as being stagnant and predictable. In contrast to the standstill which typifies the social space, a preoccupation with movement and progress is ascribed to the central characters. Both the physical and existential dimensions of movement and stagnation figure prominently in the novel. It is postulated that this opposition features on the levels of structure, special representation and characterisation.

1. Inleidend

In die eerste uitgawe van die geesteswetenskaplike tydskrif *Mobilities* meen Kevin Hannam *et al.* (2006: 1-2), “a ‘mobility turn’ is spreading into and transforming the social sciences.” Die ontstaan van ’n akademiese tydskrif wat in sy geheel aan mobiliteit gewy is, gee blyke van die dinamiese groei van dié diskoers. Beweging en beweeglikheid is alomteenwoordig (Adey, 2010: 1). Die groot omvang van die ondersoekveld hou verband daarmee dat mobiliteit tegelykertyd ’n diskursiewe konsep is waaraan betekenis toegeskryf word én ’n empiriese objek wat gemeet en geanaliseer kan word. Tim Cresswell (2006: 4) voer aan dat mobiliteit altyd uit ’n fisiese sowel as ’n representasionele dimensie bestaan.¹ Die vooropstelling van beweging in ’n literêre teks is uiteraard representasioneel van aard. Nietemin word daar van Cresswell se tweeledige benadering tot mobiliteit gebruik gemaak om lig te werp op die representasie van beweging en stilstand in Tommy Wieringa se bekroonde topverkoper, *Joe Speedboot*. Spesifieke ondersoeksvrae in hierdie verband is: hoe en hoekom word fisiese beweging in die roman beklemtoon? Watter betekenis word aan beweging en stilstand toegeskryf? Hierby word die volgende stelling van Peter Adey (2010: 81) as vertrekpunt gebruik: “Mobility is always meaningful and, therefore, never simply movement.”²

Volgens Laura Grootaarts (2007: 3) handel Tommy Wieringa se romans hoofsaaklik oor beweging: “De meeste personages proberen op den duur te ontsnappen aan hun impasse, hun stilstand, door letterlijk in beweging te komen, te vertrekken uit hun vertrouwde omgeving”. Beweging en beweeglikheid word van meet af aan voorop gestel in *Joe Speedboot* juis omdat dit vir Fransje Hermans, as selfrefleksiewe hooffiguur, so problematies is. Hy is verlam en byna stom na ’n fratsongeluk. Fransje se fisiese onbeweeglikheid skakel boonop met ’n minder tasbare, maar meer wesenlike

stilstand wat hy in sy omringende omgewing waarneem, naamlik die stagnasie van die kleindorpse bestaan waartoe hy vanuit 'n koma ontwaak.

Die tematiese prominensie van beweging in *Joe Speedboot* kan onder meer afgelei word uit die verskillende voertuie wat deur die loop van die roman op die voorgrond geplaas word: die seuns bou byvoorbeeld uit afvalmateriaal 'n lugwaardige vliegtuig, Papa Afrika bou 'n felucca-boot waarmee hy uit Lomark seil, Joe neem in 'n stootskraper aan die Parys Dakar-wedren deel. Ironies genoeg figureer Fransje se rolstoel ook as prominente voertuig. Die rolstoel fungeer egter terselfdertyd as simbool van Fransje se onbeweeglikheid en hierdeur word die binêre opposisie tussen beweging en stilstand beklemtoon. Hierdie opposisie word myns insiens reeds in die struktuur van die roman beklemtoon. Ná 'n bespreking van die struktuur van die roman, word daar ondersoek hoe die opposisie tussen beweging en stilstand in die ruimtebeelding en ook in die karakterisering figureer.

2. “Van het penseel en het zwaard”

Die motto waarmee die roman open, is 'n aanhaling van die Japannese kryger Miyamoto Musashi uit die erekode van die samoerai, 'n handleiding wat getrou deur Fransje bestudeer word in die loop van die roman. Die aanhaling lui: “Er wordt gezegd dat de samoerai een tweevoudige Weg heeft, van het penseel en het zwaard”. Dit hou daarmee verband dat *Joe Speedboot* nie in genommende hoofstukke ingedeel is nie, maar slegs in twee dele, genaamd “penseel” en “zwaard”. Die onderskeid tussen pen en swaard, oftewel woord en daad, bring algemene binêre opposisies soos dié tussen die passiewe en aktiewe, die geestelike en liggaamlike, stilstand en beweging ter sprake.

Laasgenoemde opposisie behoort dan ook met die struktuur van die roman verbind te word. In “Penseel” beskou Fransje homself primêr as 'n geskiedskrywer wat etlike dagboeke volskryf oor die alledaagse gebeurtenisse in Lomark, die dorpie waarin die meerderheid van gebeure afspeel. “Penseel” handel oor die wyse waarop Fransje as liggaamlik gestremde adolessent sy lewe in Lomark hervat nadat hy uit 'n koma ontwaak het. Hy keer terug na die skool waar hy bevriend raak met Engel, Christof en die nuweling in Lomark, Joe Speedboot, “een jongen die zijn eigen naam verzint, en daardoor te kennen geeft dat hij het lot in eigen handen heeft genomen” (Wieringa in Brunt, 2005). Fransje is betower deur Joe se avontuurlustige inisiatiewe, grootse idees en daadkragtige houding teenoor die lewe. Terselfdertyd veroorsaak Picolien Jane, oftewel PJ Eilander, se aankoms 'n opskudding in die dorp – veral vir Fransje en Christof wat albei stilweg op haar verlief raak.

In “Zwaard” betree Fransje die wêreld van armdruk as kompeterende sport en reis saam met Joe om aan uitdunrondes in verskillende Europese stede deel te neem. Hierdeur kom die opposisie tussen stilstand en beweging nie net op strukturele vlak na vore nie, maar word dit ook in die inhoudelike weerspieël. Wieringa meen immers: “De vorm komt uit de inhoud voort” (Anoniem, 2005: 17).

Die hegte en harmonieuse vriendskapsbande tussen Fransje, Joe Christof en Engel word ook in “Zwaard” met allerlei vorme van verraad en verlies gekonfronteer. Die beeldskone PJ, wat ’n bedrieglike en manipulerende aard blyk te hê, staan dikwels sentraal in hierdie verband. Sy verkul Joe byvoorbeeld deur ’n seksuele verhouding met beide Fransje en Christof aan te knoop. Kort nadat Christof hierdie verraad aan Joe erken het, verdwyn Joe Speedboot uit Lomark. ’n Swanger PJ trou uiteindelik met Christof as gevolg van die finansiële sekuriteit wat die Maandag-familie aan haar kan bied. Nietemin duur PJ en Fransje se sterk seksuele verhouding voort en die suggestie is dat Fransje moontlik die vader van PJ se seun is.

Fransje se lewe sentreer aan die einde van die roman om sy owerspelige verhouding met PJ, die enigste leser van sy dagboeke, asook sy hervatte skryfwerk in en oor Lomark, “een ingeslapen dorp waar ieders leven voorspelbaar is en waar de tijd al jaren lijkt stil te staan” (Grootaarts, 2007: 4). Die ruimtebeelding in die roman word vervolgens bespreek ten einde aan te dui dat die teenstelling tussen beweging en stilstand ook hier prominent figureer.

3. “De drukkend onbeweeglijkheid van dit dorp”: Beweging en stilstand op topologiese vlak

In ’n resensie van *Joe Speedboot* beskryf Anna Kaal (2005) Lomark opsommenderwys soos volg:

De plaats is Lomark, een gehucht langs de Rijn waar de inwoners gedachteloos hun leventje leiden: oudste zoons wacht een toekomst bij de plaatselijke asfaltfabriek – een familiebijdrage aan de Lomarker welvaart – de overige dorpingen vinden hun draai in een nuttig beroep als dorpsbakker of doden de tijd met het breien van truien, uiteraard gesierd met het dorpswapen, een haan.

’n Ondersoek na die oorsprong van die dorpswapen dui aan dat die binêre opposisie tussen *binne* en *buite* prominent figureer in Lomark se historiese agtergrond. Die dorpswapen verwys naamlik na (ek vertaal) “die haan wat ’n duisend jaar gelede of so ’n bende noormanne voor die poorte van Lomark verjaag het [...] ‘Dit was die haan wat koning gekraai het’, sê ons hier. *Iets wat iets anders buite hou, dít is ons simbool*” (16 – my beklemtoning). In ooreenstemming met hierdie sentiment, leef die Lomarkers in relatiewe afsondering van eksterne invloede. Fransje som die situasie soos volg op:

Internationale omstandigheden raken ons hier in Lomark zelden direct. Soms, als bijvoorbeeld de benzineprijs gestegen is, weten we dat er iets aan de hand is in het Midden-Oosten, en als er een rood stofwaas op de auto’s ligt na een regenbui, zal het in de Sahara wel gestormd hebben; verder gaat het meeste in de wereld aan ons voorbij (49).

Die leser kry dus in *Joe Speedboot* te make met 'n parogiale en afgeslote gemeenskap wat deur die loop van die roman in gevaar is om verder afgesonder te word van die buitewêreld deur die oprigting van die E981, 'n vierbaansnelweg wat beoog word om langs Lomark verby te loop na Duitsland. Die plan wat voorgelê word, bevat boonop instruksies vir die oprig van 'n klankdigte muur wat die Lomarkers sal beskerm van die klankbesoedeling van die “aanzwellende massa voertuigen” (148). Dié beoogde ontwikkeling lei tereg tot vrese “dat het dorp ingeklemd zou raken tussen beide vervoersaders naar Duitsland, de rivier aan de ene kant en de E 981 aan de andere, vooral omdat Lomark geen eigen afrit zou krijgen” (172).

In die slotparagraaf van die roman word die gevolge van die uiteindelijke aanbring van die beoogde snelweg verwoord:

De E 981 is in gebruik genomen, een gletsjer van asfalt heeft nieuwe tijd voor zich uit gewalst en wij zijn verdwenen achter een metershoge geluidswal van aarde en kunststof. We horen inderdaad niks, net zomin als wij nog worden gehoord. Automobilisten die langsflietsen zien misschien vanuit een ooghoek het puntje van onze kerktoren boven het scherm uitsteken, met daarop de hoan die kroonig blef, maar verder heeft de wereld ons aan het zicht onttrokken. Maar daarachter zijn wij niet gestorven, noch zijn wij van gedaante veranderd. Wij zijn hier nog (316).

Die binêre opposisie tussen binne en buite wat deur die dorpswapen as mnemoniese meganisme gesuggereer word, word deur die oprigting van die E 981 fisies vergestalt en bring mee dat Lomark uiteindelik as byna volkome afgesonder en staties beskryf word.

Die stilstand wat Fransje in Lomark ervaar, word verder geaksentueer deur die beweging van internasionale handel wat buite die dorpsgrense heers. Die enigste teken daarvan wat Fransje in Lomark waarneem, is 'n paar bufferplakkers van besoekende vragmotors: “MIJN SPORT IS TRANSPORT” en “ZONDER TRANSPORT STAAT ALLES STIL” (148). Die uiteindelijke oprigting van die E981, wat direk verband hou met internasionale handel, segregeer Lomark nog verder van die buitewêreld. Die opposisie tussen binne en buite skakel direk met die opposisie tussen stilstand en beweging. Wieringa beklemtoon in die ruimtebeelding die skerp kontras tussen die dinamiese, voortsnellende buitewêreld en die agtergeblewe, gestolde Lomark.

Hiermee kry die leser 'n uitbeelding van die relasionele verhouding tussen mobiliteit en (relatiewe) immobiliteit wat deur verskeie teoretici op die gebied van mobiliteit beklemtoon word (Bissell en Fuller 2010; Adey 2010; Urry, 2007). Dit behels dat mobiele entiteite afhanklik is van komplekse en relatief stilstaande infrastrukture wat hul beweging fasiliteer. Dit sluit dan ook aan by 'n kenmerkende dimensie van beweging, naamlik dat sommige plekke en gemeenskappe, soos Lomark in hierdie geval, daarvan uitgesluit word. Dit is die sogenaamde “power geometries” van mobiliteit, wat behels dat “the speed of some comes at the expense of the stillness of others” (Bissell en Fuller, 2010: 4).

4. Karakterisering: Sedentêre teenoor nomadiese metafisika

In haar ondersoek na transnasionale identiteite en spesifiek die diskoerse oor vlugtelinge, het Liisa Malkki (1992) die term sedentêre metafisika gemunt. Sedentêre metafisika verwys na die geneigdheid om die wêreld op 'n vaste en begrensde manier te beskou. Malkki identifiseer drie aspekte van 'n sedentêre metafisika wat na my mening ook in Wieringa se karakterisering van die Lomark-gemeenskap sigbaar is. Die eerste kenmerk is dat 'n sedentêre metafisika bydra tot 'n geografie waarin die wêreld in prismatiese, gestratifiseerde, onverenigbare segmente verdeel is. Die representasie van die fisiese en sosiale afgeslotenheid van Lomark as ruimte is tekenend hiervan.

Die tweede kenmerk van 'n sedentêre metafisika is dat dit in so 'n mate as vanselfsprekend aanvaar word, dat dit nie eers herken word nie en hoegenaamd nie aan bewustelike bevraagtekening onderwerp word nie. Fransje se kritiese bevraagtekening van die stand van sake in Lomark ontlok afwysende antwoorde van sy ouers, onderwysers en vriende: “t is zoals 't is” en “De dingen waren wat ze waren en daar moest je niet te veel in peuren” (106). Die gelatenheid waarmee die kleinburgerlike stand van sake as vanselfsprekend aanvaar word, kwel Fransje wanneer hy besef dat sy mede-Lomarkers “geen vragen stellen waarop met meer dan ja, nee of weet niet te antwoorden viel” (106).

In die derde plek beskryf Malkki (1992: 31) 'n sedentêre lewensuitkyk as “deeply metaphysical and deeply moral”. Gebondenheid aan plek, ruimtelike orde en 'n gevoel van tuishoort staan hier sentraal en plaas mobiliteit, as iets wat tuishoort by die Ander, in 'n bedenklike lig. Moreel en ideologies gesproke word mobiliteit vanuit die sedentêre metafisika as 'n bedreiging vir die gewortelde en outentieke gesien, juis omdat dit met afwesigheid te make het: die afwesigheid van verbintenis, betrokkenheid en lojaliteit, oftewel die afwesigheid van *wortels*. Malkki (1992: 27) dui in haar artikel aan dat die verbintenis tussen mense en plek sterk metafisies van aard is en dikwels deur botaniese metafore voorgestel word: “people are often thought of, and think of themselves, as being rooted in place and as deriving their identity from that rootedness.”³ Hierdie kwasi-natuurlike band tussen 'n plek en die inwoners daarvan bevestig die verband tussen ruimte en identiteit, en is al meermale beskou as essensieel vir individuele welvaart en vir sosiale kohesie, terwyl mobiliteit dan gesien word as 'n afwyking, geassosieer met ontwortelde individue en 'n gebrek aan sosiale integrasie (Gustafson, 2001; Altman & Low, 1992; Hay, 1998).

Die Lomarkers se ingesteldheid teenoor nuwe aankomelinge of “imports” in die dorp, die sogenaamde “Blut-und-Boden” of bloed-en-grond mentaliteit, sluit direk hierby aan. Dit behels naamlik dat “nieuwkomers altijd buitenstaanders zouden blijven, gewantrouwd en in stilte bespot” (210). In hierdie verband maak Fransje die volgende uitspraak oor Joe Speedboot se inburgering in die dorp: “Hier duurt zoiets generaties. En dan nog” (169).

Wieringa benadruk die afgeslotenheid van die gemeenskap so sterk dat dit bykans oordrewe kan voorkom. Hierdie vooropstelling word egter daardeur gemotiveer dat

die fokalisator Fransje, deur wie se perspektief op sake die ruimte veral gekonstrueer word, so sterk ingeperk is.

Fransje se fisiese gestremdheid en gebrek aan beweging het verskeie funksies in die teks. In die eerste instansie word dit ingespan as manier om die ruimtebeelding in die roman onder die leser se aandag te bring, omdat dit 'n geïntensiveerde perspektief op Lomark tot gevolg het. Toombs (1995: 11) bevestig dat fisiese immobiliteit die individu se ruimte-ervaring direk beïnvloed: "Loss of mobility anchors one on the *Here*, engendering a heightened sense of distance between oneself and surrounding things". Na sy ongeluk kyk Fransje met 'n nuwe, meer gedistansieerde blik na Lomark. Borré (2005) meen dat wanneer Fransje uit sy koma ontwaak en weer bewus word van sy omgewing: "ziet hij goed in hoe grauw ze wel is".

Naas die vooropstelling van ruimte in die roman vestig Fransje se onbeweeglikheid die leser se aandag op sy drang na fisiese beweging. Beide David Seamon (1980) en Peter Adey (2010: 136) poneer dat 'n mens dikwels onbewus is van liggaamlike bewegings. Dit vind uit gewoonte plaas sonder dat dit inspanning of nadenke eis. Fransje se situasie word hoegenaamd nie so onproblematies uitgebeeld nie. Hy vind dit aanvanklik geweldig uitdagend om basiese liggaamsbewegings uit te voer. Dit is opvallend dat die aanvang van Fransje se pogings om selfstandig te beweeg, saamval met die motoriese moment van Joe se aankoms in die dorp. Die dag van Fransje se ontmoeting met Joe is die eerste keer van vele dat hy meld: "Ik oefen mijn arm" (20). Dit hou daarmee verband daarmee dat hy Joe beskou as 'n verteenwoordiger van die beweeglike en dinamiese – op sowel fisiese as lewensbeskoulike vlak. In aansluiting hierby beklemtoon Gustafson (2001: 576) dat die fisiese aspek van beweging nou verweef is met die geestelike: "physical mobility, whether leisure travel or permanent migration, is equated with mental or 'spiritual' mobility."

In teenstelling met die heersende sedentêre metafisika in Lomark word Joe Speedboot by uitstek uitgebeeld as 'n verteenwoordiger van 'n nomadiese metafisika. 'n Nomadiese metafisika verwys na 'n lewensbeskouing wat die fisiese én geestelike dimensies van beweging as uitgangspunt gebruik. Gustafson (2001: 670) verduidelik: "Rather than focusing on the local anchorage of peoples and cultures, this concept points toward their mobility, their movements, encounters, exchanges, and mixtures." Plek word uitgebeeld as ouderwets en inperkend, terwyl beweging positiewe betekenis verkry. Mobiliteit word binne hierdie lewensbeskouing in verband gebring met persoonlike ontwikkeling en vryheid, terwyl die sedentêre gelyk gestel word aan parogialisme, konserwatisme, verveling en 'n eng verwysingsraamwerk (Gustafson, 2001: 673-4).

"In Lomark staat alles stil", meen Cloostermans (2005), "De familie Speedboot is een uitzondering op die regel. Joe denkt in termen van *dynamica*." Met die aanneem van die pseudoniem "Joe Speedboot" verbind Joe uitdruklik sy preokkupasie met beweging met sy persoonlike identiteit. Deur die loop van die roman word Joe nie net uitgebeeld as iemand wat beweging bewerkstellig deur handeling en projekte wat gewoonlik met die eksposiewe of kinematiese te make het nie, maar ook as 'n entoesiastiese

bewegingsfilosoof wat gedurig besig is met mobiliteitsondersoek.⁴ Fransje meen in hierdie verband: “Joe’s obsessions gingen altijd over beweging. Beweging aangedreven door de verbrandingsmotor” (249).

In aansluiting hierby maak Wieringa die volgende uitspraak oor die karakterisering in die roman: “Alles waar benzine in kan, behoort tot [Joe’s] terrein. Maar dat zou te eendimensionaal geworden zijn, dus had ik Fransje nodig als tegenwicht: een verlamde jongen die opgesloten zit in zijn lichaam en afhankelijk is van anderen” (Brunt, 2005). Joe word ’n sentrale rol toegeken in die uitbeelding van Fransje se ontwikkeling en hiermee word die spel tussen beweging en stilstand ook op karakteriseringsvlak voortgesit: “tussen die statische figuur en de kinetische kunsten van de ander moet het vonken” (Wieringa in Somers, 2005). Joe word voorgestel as iemand wat die kleinburgerlikheid en selfs agterlikheid wat Fransje in Lomark waarneem, kan oorstyg en daarom vind Fransje soveel aanklank by hom. Terselfdertyd beskryf Wieringa (in Brunt, 2005) Joe se toegeneentheid tot Fransje as onvermydelik, omdat die motoriese, ironies genoeg, ook deel uitmaak van Fransje se identiteit: “Fransje is vergroei met zijn rolstoel, half mens, half machine – tot zo iemand móét Joe zich wel aangetrokken voelen.”⁵

Joe se intense belangstelling in beweging en die motoriese is nie buitengewoon vir ’n adolessente seun nie. Wat Joe se benadering tot beweging egter besonders maak, is dat dit nie beperk bly tot fisiese handeling of tydverdriewe nie, maar dat Wieringa ook ’n lewensbeskoulike element daaraan toeskryf. Vir Joe is beweging “de grondslag van alle leven” (251). Sigurd Bergmann (2008: 19) onderskraag hierdie uitgangspunt wanneer hy meld: “Talking about mobility is to talk about human modes of moving. Motion represents an ‘existential’ state, in the sense of Heidegger’s philosophy. [...] To be in motion and to move are an essential part of being human.” Volgens Bergman (2008: 21) is mobiliteit so ’n fundamentele bousteen van identiteitskwessies dat hy voorstel dat Descartes se “cogito ergo sum” herskryf kan word as “moveo ergo sum” – ek beweeg, daarom is ek.

Dat beweging ook in die roman aan identiteit gekoppel word, blyk uit Fransje se verwysing na “een nooit uitgesproken maar belangrijke afspraak” tussen hulle; ’n verstandhouding wat handel oor “wie we zouden zijn” (118). Fransje verduidelik verder: “Het was een zaak van zuiverheid, die erop neerkwam dat niemand ons mocht verwijten dat wij deel uitmaakten van een gebrekkige wereld, en meehielpen de hoeveelheid achterlijkheid te vergroten” (118). Die “achterlijkheid” waarna Fransje verwys, is die kleindorpse stagnasie en kleingeestigheid waarin hy so ’n renons het en waarteen hy, Joe, Christof en Engel hulself verset deur te fokus op die nastreef van beweging. Wieringa beeld die wisselwerking tussen ruimte en identiteit op so ’n wyse uit dat dit juis die afgesonderdheid en voorspelbaarheid van die ruimte is wat die karakters lei tot selfondersoek en identiteitskepping. Die ruimtebeelding in die roman vervul dus ’n tweeledige funksie. Enersyds word Lomark geskets as ’n niemandsland wat konformiteit gebied; andersyds inspireer daardie einste milieu die

sentrale karakters tot 'n kreatiewe en eksistensiële soeke na beweging en vooruitgang in Lomark.

Om sáám te beweeg is volgens Brennan (2003: 70) “critical in both establishing and enhancing a sense of collective purpose and common understanding, producing feelings of well-being.” Hierdie aanhaling eggo die direkte verband tussen “motion and emotion” wat deur Adey (2010) en Massumi (2002) beklemtoon word. William McNeill (1995) beskryf kollektiewe mobiliteit as 'n primitiewe en hoogs kragtige sosiale band. Voorbeelde hiervan is die *communitas* van soldate wat in gelid marsjeer, die gesamentlike uitvoer van inheemse danse en betogers wat aan 'n protesoptog deelneem. Beweging word dikwels gesien as 'n manier om protes aan te teken; as “a way to slip away from power and domination” (Adey, 2010: 118). Harvey (2005: 42) meen byvoorbeeld: “The only form of resistance is to move”.

Die vraag wat hieruit voortvloei, is waarom die onvergenoege Fransje nie Lomark fisies verlaat ten gunste van 'n meer dinamiese plek nie? Die antwoord hierop lê myns insiens in die eksistensiële waarde wat in die roman aan beweging toegeskryf word. Dit gaan nie primêr om die fisiese nie. David Kronlid (2008: 26) poneer die volgende wat hierop betrekking het: “Mobility in all its dimensions should be regarded as a distinct dimension of human flourishing”.⁶ Die eksistensiële dimensie van beweging hou volgens Kronlid verband met die innerlike: “[T]o be existentially mobile applies to what we usually refer to as ‘inner’ capabilities – emotions, concepts and imaginations – in order to create and sustain a worthy and meaningful existence” (Kronlid, 2008: 26). Een van die redes waarom Joe uiteindelik Lomark verlaat, is myns insiens dat hy die stagnerende en sosiaal ondeurdringbare aard van die ruimte as onbevredigend vir die ontginning van sy potensiaal ervaar. Anders gestel: hy kan nie die eksistensiële dimensie van beweging daar uitleef nie. Hy meld immers: “Stilstand is achteruitgang [...] Hopeloos dat dorp, echt hopeloos” (209).

Fransje bly uiteindelik agter in “het dodenrijk”. Grootaarts beskryf Fransje se posisie aan die einde van roman as “de verpersoonliking van zijn nog altijd stilstaande dorp, dat steeds meer geïsoleerd raakt”. Die onvergenoegeheid waarmee Fransje vroeër na die dorp gekyk het, word egter ten slotte vervang met 'n gelate aanvaarding van die stand van sake. Anna Kaal (2005) beskou *Joe Speedboot* in aansluiting hierby as 'n “verhaal van een jongen die zich bewust wordt van het verschil tussen sprookje en werkelijkheid”.⁷ Die verlies van kinderlike idealisme hoort tuis by die kenmerke van die ontwikkelingsroman wat van 'n *coming of age*-gegewe gebruik maak.⁸ Daar kom dus uiteindelik afskeid van die kollektiewe en verdere isolasie vind plaas – wat op topologiese vlak ook skakel met die toenemende isolasie van Lomark as ruimte.

5. Gevolgtrekking

Alhoewel *Joe Speedboot* toeganklik en oënskynlik ongekompliseerd is, is dit 'n deurgekomponeerde teks waarin die opposisie tussen beweging en stilstand op verskeie

vlakke figureer. Wieringa span dit nie net op tematiiese vlak in nie, maar ook op topologiese, oftewel ruimtelike, vlak. Hy ken aan die opposisie 'n sentrale plek toe in die struktuur van die roman, sowel as in die karakterisering van die Lomark-gemeenskap en ook die twee sentrale figure, Fransje en Joe. “[U]it die teenstelling moet het boek geboreen worden”, meen Wieringa in 'n onderhoud (Somers, 2005). Die beweging wat ondersoek is, sluit beide fisiese en eksistensiële dimensies in, en só ook die stilstand.

John Urry (2007: 18) stel dit duidelik: “There is an ideology of movement. And those who for whatever reason are denied such movement suffer multiple forms of exclusion”. Op fisiese vlak is die Lomarkers deur die oprigting van die E981 uitgesluit van die res van die land. Wieringa problematiseer dus sy hooffiguur se soeke na betekenis en nastreef van beweging deur van hom 'n immobiele karakter te maak en hom ook in 'n stagnerende milieu te situeer. Daarom stem ek saam met Grootaarts as sy skryf, “[o]ok de onmogelijkheid om te kunnen bewegen of ontsnappen” is onlosmaaklik deel van die bewegingstematiek in Wieringa se oeuvre.

Universiteit van Stellenbosch

Bronnelys

- Adey, Peter.** 2010. *Mobility*. Londen: Routledge.
- Altman, I. & Low, S.M. (red).** 1992. *Place Attachment*. New York: Plenum.
- Anoniem.** 2005. “7 vrae aan...” *Passionate*. Jaargang 12. Rotterdam: Stichting Passionate. [Aanlyn]. Besikbaar: http://www.dbnl.org/tekst/_pas002200501_01/_pas002200501_01_0008.php. Geraadpleeg op 3 Februarie 2010.
- Bergmann, Sigurd.** 2008. The beauty of speed or the discovery of slowness – why do we need to rethink mobility? In: Bergmann, Sigmund en Tore Sager (eds.). *The Ethics of Mobilities. Rethinking Place, Exclusion, Freedom and Environment*. Hampshire: Ashgate Publishing: 13-24.
- Bissell, David en Gillian Fuller.** 2010. Stillness unbound. In: Bissell, David en Gillian Fuller. (eds.). 2010. *Stillness in a Mobile World*. London en New York: Routledge: 1-18.
- Borré, Jos.** 2005. De weg naar de chaos. *De Morgen*: 25 Mei. [Aanlyn]. Besikbaar: <http://www.knipselkranten.nl.ez.sun.ac.za/literom/>. Geraadpleeg op 26 Januarie 2010.
- Brunt, Emma.** 2005. De roman is wijzer dan de schrijver. *Het Parool*: 7 Julie. [Aanlyn]. Besikbaar: <http://www.knipselkranten.nl.ez.sun.ac.za/literom/>. Geraadpleeg op 7 Februarie 2010.
- Carstens, Hester.** 2008. Annerkant die drempel bestaan: Liminaliteit en vertellerstem in Anoeschka von Meck se *Annerkant die Longdrop* (1998). *Stilet*, XX(1), Maart: 177-191.
- Cloostermans, Marc.** 2005. Lassie in een rolstoel. *De Standaard*: 19 Mei. [Aanlyn].

- Besikbaar: <http://markcloostermans.blogspot.com/2009/05/133-wieringa-12.html>. Geraadpleeg op 5 Februarie 2010.
- Cresswell, Tim.** 2006. *On the Move: Mobility in the Modern Western World*. Londen: Routledge.
- Grootaarts, Laura.** 2007. Tommy Wieringa. *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige literatuur na 1945*. Groningen: Walters Noordhoff.
- Gustafson, Per.** 2001. Roots and routes: Exploring the relationship between place attachment and mobility. *Environment and Behavior*, 33(5): 667-686.
- Hannam, Kevin, Sheller, Mimi, en Urry, John.** 2006. Mobilities, mmobilities and moorings. *Mobilities*, 1(1): 1-32.
- Hay, R.** (1998). Sense of place in developmental context. *Journal of Environmental Psychology*, 18: 5-29.
- Kaal, Anna.** 2005. Krachtige mix van romantiek en werkelijkheid. Recensieweb: 22 April. [Aanlyn]. Besikbaar: <http://www.recensieweb.nl/recensie/1607/Krachtige+mix+van+romantiek+en+werkelijkheid.html>. Geraadpleeg op 19 Maart 2010.
- Kronlid, David.** 2008. Mobility as capability. In: Uteng, Tany Priya en Tim Cresswell. (eds.). 2008. *Gendered Mobilities*. Hampshire: Ashgate Publishing: 15-34.
- Malkki, Liisa.** 1992. National Geographic: The rooting of peoples and the territorialization of national identity among scholars and refugees. *Cultural Anthropology*, 7(1): 24-44.
- Massumi, Brian.** 2002. *Parables for the Virtual: Movement, Affect, Sensation*. Durham: Duke University Press.
- McNeill, William.** 1995. *Keeping Together in Time: Dance and Drill in Human History*. Cambridge: Harvard University Press.
- Seamon, David.** 1980. Body-subject, Time-space routines and place-ballets. In: Seamon, David en Anne Buttimer. (reds.). 1980. *The Human Experience of Space and Place*. Guildford, London, Oxford, Worcester: Billing and Sons Limited: 148-166.
- Somers, Maartje.** 2005. Het moet vonken; Tommy Wieringa over zijn roman "Joe Speedboot". *NRC Handelsblad*: 18 Maart. [Aanlyn]. Besikbaar: <http://www.knipselkranten.nl.ez.sun.ac.za/literom/>. Geraadpleeg op 10 Februarie 2010.
- Toombs, S. Kay.** 1995. The lived experience of disability. *Human Studies*, 18(1): 9-23.
- Tucker, Nicholas.** 2009. Life as a one-armed wrestler. [Aanlyn]. Besikbaar: <http://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/reviews/joe-speedboat-by-tommy-wieringa-1777064.html>. Geraadpleeg op 23 Maart en 5 Julie 2010.
- Urry, John.** 2007. *Mobilities*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Van Erve, Iris.** 2005. Recensie: Speedy Speedy Joe Speedboot. *Passionate*, 12. 27. [Aanlyn]. Besikbaar: http://dbnl.org/tekst/_pas002200501_01/_pas002200501_01_0008.php. Geraadpleeg op 17 Februarie 2010.
- Viviers, Marni.** 2010. Ruimte, identiteit en representasie in George Weideman se 'n *Staning onder sterre* (1997). *Stilet*, 22(1), Maart: 62-80.
- Wieringa, Tommy.** 2005. *Joe Speedboot*. Amsterdam: De Bezige Bij.

Note

1. Hierdie twee fasette van mobiliteit kan dan ook verbind word met die twee dimensies van ruimte wat algemeen aanvaar word deur teoretici: “’n konkrete, dikwels geografiese dimensie, sowel as ’n abstrakte, simboliese of allegoriese dimensie. Eersgenoemde besit ’n sterker objektiewe element en laasgenoemde ’n sterker subjektiewe element” (Viviers, 2010: 66).
2. So is daar byvoorbeeld al navorsing gedoen oor die negatiewe betekenis wat aan afwaartse beweging toegeskryf word. Anne Game (in Adey, 2009: 39) het bevind dat die val-handeling bykans altyd negatiewe konnotasies verkry en dikwels verbind word met “a kind of passivity and the loss of self-determination over one’s fate.”
3. Die wortel-metafoer is volgens Malkki (1992) ’n kragtige metafisiese instrument wat nie bloot botanies van aard is nie, maar dikwels spesifiek met bome verbind word. Sy voer byvoorbeeld aan dat die konsep van moederland en vaderland suggereer dat elke nasie ’n groot genealogiese stamboom is, “rooted in the soil that nourishes it.” (Malkki, 1992: 28). Die implikasie van hierdie denke is dat een mens nie kan tuishoort in meerdere plekke nie. Per Gustafson (2001: 673) meld tereg: “Roots, then, mean that place is something highly specific, something literally irreplaceable.”
4. Hy voer byvoorbeeld lewendige gesprekke oor die belang van die uitvinding van die rubberwiel en die lê van teerpaai. Dit is nie vreemd dat name soos Charles Goodyear, Rimini en Girardeau in Joe se gesprekke figureer nie.
5. Ook Cloostermans (2005) merk in hierdie verband op: “Het is wellicht niet toevallig dat Joe interesse heeft voor een verlamde jongen in een rolstoel: een paradox op wielen”.
6. Ook Tim Cresswell (2006: 1) se uitgangspunt in *On the move* is as volg: “Mobility is central to what it is to be human”.
7. Die slot van die roman is genuanseerd genoeg om “zwaar en licht tegelijkertijd” te wees en is daarom oop vir interpretasie (Van Erve, 2005: 27). Anna Kaal (2005) beskryf Fransje se uiteindelijke posisie as “vaster dan vast in een verstikkend dorp”, maar Tucker (2009) som Fransje se situasie totaal anders op: “he triumphantly comes into his own as an adult both as a one-arm wrestler and as the sexual partner of P.J., the beautiful local girl he has always lusted after. Novels featuring disabled characters still usually go in for generally upbeat endings, as here”. Wieringa (2009a) se beskrywing van die roman se laaste sin: “Wij zijn hier nog”, as die allereensaamste sin in die teks, moet egter hier in ag geneem word. Die slot getuig myns insiens van ontugnetering, vereensaming en bowenal stilstand.
8. Hester Carstens (2008: 1) bevestig dat die “coming-of-age”-roman tematiese elemente van volwassewording, ontugnetering en/of ontwaking bevat. Dit gaan hier oor jeugdige hooffigure wat “op ’n lewensdrempel staan en besig is om tot ’n nuwe besef oor hulle bestaan in die wêreld te kom.”